

Історія

УДК623.48:316.4.063.7(477.52)«1937/1938»

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15577462>

Оборонні підприємства Шостки у роки «Великого терору»

Рожкова Людмила Іванівна,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства Сумського національного аграрного університету, м. Суми, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-9994-0961>

Кузьменко Наталія Миколаївна,

старший викладач кафедри, державно-правових дисциплін та українознавства, Сумського національного аграрного університету, м. Суми, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-6728-240X>

Прийнято: 13.05.2025 | Опубліковано: 31.05.2025

***Анотація:** Метою дослідження є з'ясування історичних обставин, за яких розгорнулися політичні репресії на оборонних заводах Шостки у 1937-38 рр. У статті аналізуються директивні документи владних органів, на підставі яких здійснювалися репресії. Авторки акцентують увагу на сфабрикованому характері звинувачень та методах, якими діяли співробітники каральної системи НКВС. Застосовані методи аналізу, порівняння, узагальнення та систематизації дозволяють дослідити репресивний характер політики тоталітарного режиму.*

Результати дослідження свідчать про те, що протягом 1920-х-30-х рр. оборонні підприємства Шостки перебували у стані реконструкцій, змін

керівного складу, що негативно позначалося на ефективності роботи та якості продукції. Після появи таємного наказу НКВС №00447 «Про репресування колишніх куркулів, карних злочинців, та інших антирадянських елементів» від 30 липня 1937 р. розпочалася найбільша масова операція «Великого терору». Проблеми у діяльності підприємств (нерідко – об'єктивного характеру) стали приводом до звинувачень керівників та інженерно-технічних працівників у зриві виробничих завдань, шпигунській діяльності, «правотроцькізмі» тощо. Встановлено, що справи щодо «шкідників на виробництві» фабрикувалися за відпрацьованою з початку 1930-х рр. схемою: спершу виявляли «керівне ядро» з високопосадовців відповідної галузі, а потім перевірялися місцеві осередки. Визначено основні етапи та масштаби репресій на оборонних заводах Шостки, сутність звинувачень на адресу керівників та фахівців підприємств, проаналізовано особливості роботи каральних органів, з'ясовано подальші долі як жертв репресій, так і виконавців терору. Встановлено, що одним з наслідків репресій було нагнітання атмосфери страху та ускладнення морально-психологічного стану як працівників підприємств, так і мешканців міста в цілому.

У результаті проведеного дослідження авторки зробили висновок про сфальсифікований характер «справи шосткинських зброярів» та необхідність подальших досліджень з метою встановлення історичної справедливості та реабілітації репресованих.

Ключові слова: Сумщина, промисловість, обороноздатність, репресії, каральні органи, тоталітарний режим.

Defense enterprises of Shostka during the years of the "Great Terror"

Lyudmila Rozhkova,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of State and Legal Disciplines and
Ukrainian Studies Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-9994-0961>

Natalia Kuzmenko,

Senior Lecturer, Department of Public Law and Ukrainian Studies, Sumy
National Agrarian University, Sumy, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-6728-240X>

***Abstract:** The aim of the study is to clarify the historical circumstances under which political repressions unfolded at the Shostka defense plants in 1937-38. The article analyzes the directive documents of the authorities on the basis of which the repressions were carried out. The authors focus on the fabricated nature of the accusations and the methods used by the employees of the NKVD punitive system. The applied methods of analysis, comparison, generalization and systematization allow us to investigate the repressive nature of the totalitarian regime's policy. The results of the study indicate that during the 1920s and 1930s, the defense enterprises of Shostka were in a state of reconstruction and changes in management, which negatively affected the efficiency of work and the quality of products. After the appearance of the secret order of the NKVD No. 00447 "On the repression of former kulaks, criminal criminals, and other anti-Soviet elements" of July 30, 1937, the largest mass operation of the "Great Terror" began. Problems in the activities of enterprises (often of an objective nature) became a reason for accusations of managers and engineering and technical workers in disrupting production tasks,*

espionage activities, "right-wing Trotskyism", etc. It was established that the cases of "pests in production" were fabricated according to a scheme worked out since the early 1930s: first, the "leading core" of high-ranking officials of the relevant industry was identified, and then local cells were checked. The main stages and scales of repression at the Shostka defense plants were determined, the essence of the accusations against the managers and specialists of the enterprises was analyzed, the peculiarities of the work of the punitive bodies were analyzed, and the further fate of both the victims of repression and the perpetrators of terror was clarified. It was established that one of the consequences of the repression was the intensification of the atmosphere of fear and the complication of the moral and psychological state of both the employees of the enterprises and the residents of the city as a whole.

As a result of the research, the authors concluded that the "Shostka gunsmiths' case" was falsified and that further research was necessary to establish historical justice and rehabilitate the repressed.

Keywords: *Sumy region, industry, defense capability, repression, punitive bodies, totalitarian regime.*

Постановка проблеми. Місто Шостка (Сумська область) було засноване в першій половині XVIII століття як поселення при пороховому заводі, а згодом стало робітничим селищем, набувши статусу міста в 1924 році. До 1939 р. місто входило до складу Чернігівської області. Наявність у Шостці оборонних підприємств, а також створення фабрики кіноплівки, сприяли модернізації та розвитку міста. З 1917 по 1939 роки чисельність населення Шостки зростає з 9 до 28 тисяч осіб [1, с.7]. Масові репресії, які відбувалися в 1937-1938 роках, зачепили майже кожну родину в цьому невеликому промисловому місті. Керівники та провідні фахівці підприємств були розстріляні, значна частина засуджених померла в місцях заслання. Лише

кільком особам з числа заарештованих вдалося дожити до моменту реабілітації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання зазначеної теми були предметом кількох публікацій місцевих краєзнавців [2, с.56-154], проте, вони стосувалися, здебільшого, лише історії міста Шостки. У процесі підготовки видання «Реабілітовані історією. Сумська область» досліджувалися біографії репресованих працівників оборонних заводів [3, с.1], але не висвітлювалися причини та наслідки репресій. В опублікованих документах партійних органів та радянських спецслужб розкриваються механізми здійснення масового терору [4], однак вони недостатньо відображають регіональну специфіку даного процесу.

Біографічні довідки жертв політичних репресій вміщують видання «Реабілітовані історією Чернігівська область» [5], «Книга пам'яті Сумської області. Забуттю не підлягає» [6]. В експозиції Меморіально-освітнього комплексу пам'яті жертв тоталітаризму та збройних конфліктів «Родинна пам'ять» (Шостка) зберігаються фото та довідки про репресованих [1]. Однією з останніх публікацій, що висвітлює політичні репресії на промислових підприємствах Сум, є науково-документальне дослідження О.Приймач [7]. У спогадах колишнього інженера-технолога заводу №9 (завод «Зірка») Анатолія Приходька (1908-1990 рр.), репресованого в 1937 році, висвітлено наслідки репресій, зокрема, вплив на поведінку та загальні настрої мешканців невеликого міста [8]. Основні аспекти цієї теми аналізувала одна з авторок цієї статті [9].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є узагальнююче дослідження політичних репресій на промислових підприємствах міста Шостки у період «Великого терору». Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні наукові завдання: визначити передумови репресій на шосткинських підприємствах у контексті так званої

«куркульської операції» 1937 р.; охарактеризувати директивні документи НКВС, що регламентували її проведення; проаналізувати методи роботи каральних органів на прикладі «справи зброярів»; з'ясувати долі репресованих та членів їх родин.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри досягнення у висвітленні теми, існують недостатньо вивчені аспекти, а саме: зв'язок між репресіями на промислових підприємствах на початку 1930-х рр. та у період «Великого терору»; механізми фабрикації подібних справ співробітниками НКВС; методи, за допомогою яких каральна система добивалася «зізнань» заарештованих; доля організаторів сталінського терору. Ці питання залишають відкритими тому, що автори публікацій спиралися на обмежене коло джерел або не ставили такої мети. Висвітлення зазначених аспектів важливо для узагальнення знань про політичні репресії в Україні, а також для правової реабілітації репресованих. Пропоноване дослідження базується на широкій джерельній базі, що дає можливість висвітлити зазначені аспекти. Досліджуючи тему, ми використовували такі методи: синхронний – одночасне вивчення подій, які відбувалися на підприємствах Шостки у зазначений період; історико-порівняльний метод, що дає змогу шляхом порівняння встановити схожість і відмінність між репресіями у різних галузях та регіонах України; метод системного аналізу, спрямований на вивчення репресій як явища тоталітарного режиму; біографічний метод, який містить значний евристичний потенціал для аналізу процесів в роки «Великого терору».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Історія міста Шостка тісно переплітається з розвитком оборонної промисловості, що стала ключовим фактором її становлення. В 1771 році тут було засновано пороховий завод, який спеціалізувався на виробництві вибухових речовин, а в 1846-му — підприємство, яке виготовляло капсулі для

стрілецької зброї. У двадцятих роках минулого століття заводи, що належали до Наркомату оборонної промисловості, зазнали масштабної модернізації та збільшення виробничих потужностей. Для забезпечення секретності їм присвоїли умовні назви: пороховий завод — «завод №9», капсульний — «завод №53». У 1928 році за сприяння французької компанії «Люмьєр» у Шостці відкрили першу в СРСР фабрику кіноплівки, яка з 1931 року отримала офіційну назву — Шосткинська фабрика кіноплівки.

На заводі №9, де виготовляли вибухові матеріали, працювало близько 6440 працівників, зокрема, 250 інженерів, 274 технічних працівники й понад 5900 робітників [10, арк.32]. Завод №53 випускав капсулі для кулеметів та запалювачі для снарядів і авіабомб, а його колектив налічував 1670 осіб, у тому числі 45 інженерів, 82 техніки та 1602 робітники [10, арк.32]. Через складність роботи з вибуховими речовинами часто траплялися аварії, які традиційно пов'язували із саботажем або диверсіями «ворогів народу». Хоча у 1930 році в місті з'явився хіміко-технологічний інститут для підготовки фахівців, заводи відчували гостру нестачу кваліфікованих інженерів і техніків. Протягом 1930-х років керівництво підприємств неодноразово змінювалося: І.Є. Мойсак (1928–1931), С.П. Нестеров (1933–1937), А.Ф. Береля (1937–1938), А.С. Дубовик (1938–1940) [2, с.145]. Пороховий завод очолювали Шейко (1930–1931), Чупшев (1931–1932), Зільберборт (1933–1934), Нефьодов (1934–1936), Івченко (1937–1939), Іванов (1939–1940) [2, с.52]. Всі підприємства підпорядковувалися Наркомату оборони СРСР, а їхнє керівництво перебувало під пильним наглядом НКВС.

Ситуація у промисловості загострилася після таємного наказу НКВС №00447 від 30 липня 1937 року, підписаного наркомом внутрішніх справ М. Єжовим, який передбачав репресії проти «колишніх куркулів, карних злочинців і антирадянських елементів» [4, т.1, с.72-73]. У документі зазначалося, що чимало з них, переселившись у міста, проникли на промислові

підприємства, транспорт та будівництво. Чекістам наказали посилити контроль за іноземною розвідкою, зокрема польською, румунською та німецькою. У каральних документах вживалися спеціальні терміни: «засуджений за першою категорією», що означало смертну кару, «за другою категорією» — ув'язнення в таборах. Щоб виконати завдання з перевиконання планів, місцеві керівники каральних органів часто перевищували дозволені ліміти. Так, начальник Чернігівського обласного НКВС М. Корнев доповів, що до 10 вересня 1937 року заарештовано 1119 осіб, 191 із них розстріляли [4, т.1, с.72-73]. Після впровадження наказу репресії охопили широкі верстви населення, зокрема, хімічну промисловість, яка постраждала найбільше [4, т.1, с.72-73].

Репресії на промислових підприємствах України почалися ще наприкінці 1920-х. У рамках розслідування «Шахтинської справи» та «Промпартії» (в УРСР — «Українського інженерного центру») каральні органи виявляли «керівників» диверсійних груп, нібито причетних до саботажу на заводах [11].

Поштовхом до арештів на шосткинських заводах стала перевірка влітку 1937 року комісією Наркомату оборони та НКВС. За її підсумками було складено «Доповідну записку про результати оперативної діяльності» [10, арк.37-53], яку підготував начальник III відділу УНКВС Чернігівщини та надіслав наркому внутрішніх справ УРСР І. Леплевському. В ній йшлося про існування у Шостці «правотроцькістських диверсійно-шпигунських організацій» під назвою «навіжені», кількістю 139 осіб. У період літа — початку осені 1937 року було заарештовано директора заводу №9 і групу інженерно-технічних працівників — 55 осіб [10, арк.34]. Очолював «навіжених» начальник порохового тресту Дмитро Яковлевич Котт разом з іншими посадовцями (Ратайчак, Казиницький). Їм інкримінували організацію саботажу: виведення цехів з ладу, зрив будівництва та постачання армії

неякісною продукцією. Усі аварії з 1934 року, особливо ті, що сталися 1937-го, приписували саме цій групі. Вони нібито прагнули повалити радянську владу, підриваючи обороноздатність. Інженерам І. Жежелю, М.Д. Сеніну та Г.С. Гераську інкримінували шпигунство на користь Німеччини через контакт із німецькими спеціалістами, які працювали на заводі 1933–1934 років.

Подібна до «навіжених» організація була виявлена на заводі №9 створена в 1933 році колишнім директором Т. І. Зільбербортом (помер у 1934 р.), а пізніше її очолив директор М. Г. Нефьодов, який став одним з основних обвинувачених. Михайло Нефьодов мав «бездоганну» біографію, за винятком одного випадку. Під час участі у VIII з'їзді профспілок у 1921 році він виступив проти включення Л. М. Кагановича до складу керівного органу ВЦРПС, за що був звільнений з посади секретаря Московської губернської Ради профспілок. Можливо, цей епізод мав трагічні наслідки для М. Нефьодова. У 1936 році він очолив шосткинський завод №9. Внаслідок згаданої вище перевірки роботи заводу 8 липня 1937 року директор був арештований і відправлений до Чернігова. Під час арешту він заперечував усі звинувачення, але після тривалих допитів «зізнався» і підписав протоколи, складені слідчим, проте не виключено, що підпис міг бути підробленим [3, с.1].

Виявлені під час роботи комісії порушення носили, як правило об'єктивний характер: зношеність обладнання, нестача запасних частин, завищені планові показники тощо. Але маховик по створенню гучних справ, «розкритих» органами НКВС, працював на повну потужність. Між обласними управліннями НКВС відбувалося своєрідні «змагання» з «виявлення» «ворожих елементів». Масові арешти (у повсякденному спілкуванні говорили про «зникнення») на підприємстві погіршили його роботу, якість продукції знизилася, але відповідальність за це була покладена на нового керівника заводу Івченка та начальника виробництва Ігудіна. [10, арк.42].

Першими, хто потрапив під хвилю арештів, стали керівники, інженери та майстри заводу. Атмосфера на підприємстві була дуже тривожною: щодня на роботі люди дізнавалися про те, що вночі зник той чи інший працівник [8, с.48-49]. Особливо інтенсивними стали арешти восени 1937 року, коли напередодні двадцятиріччя Жовтневої революції було заарештовано низку хіміків-інженерів. Слідчий Чернігівського обласного управління НКВС Лещінський організував очні ставки між заарештованими, змушуючи їх визнати причетність до неіснуючої підпільної організації. Керував цим процесом начальник 3-го відділу НКВС Чернігівської області Александрович, а його підлеглим був В. Кулешов, начальник відділу ув'язнень.

У своїх свідченнях від 31 травня 1956 року Кулешов розповів, що арешти на заводах здійснювалися на основі показань вже затриманих осіб, які під тиском давали свідчення про інших, що призводило до нових арештів [6, с.32]. У 1937–1938 роках Кулешов також розслідував справу колишнього директора заводу №53 Нестерова і кількох інших співробітників. Свідчення цього слідчого проливають світло на методи репресій: щоб змусити людей свідчити, їх піддавали тривалим допитам, іноді без перерв на кілька діб поспіль. Слідчі змінювалися, а затримані не мали змоги відпочити, їх примушували стояти біля стіни або сидіти на краю стільця протягом тривалого часу [6, с.32].

А. Приходько у своїх спогадах наводить перелік інженерно-технічних працівників заводу №9, які зазнали репресій у 1937–1938 роках. Він поділяє їх на кілька категорій:

- тих, кого арештували, але звільнили без суду (5 осіб);
- засуджених, які відбули покарання і були реабілітовані після 1956 року (10 осіб, серед них і сам автор);
- розстріляних або «зниклих» у «Чернігівських Куропатах» (8 осіб), також реабілітованих у пізні роки;

- та тих, чиє місце перебування залишалося невідомим (29 осіб) [8, с.48-49]. Ця остання група включає, зокрема, М. Нефьодова, якого у листопаді 1937 року засудили до розстрілу в Києві [3].

Слідчі заходи проти так званих «германofilів» на заводі №53 розпочалися 15 вересня 1937 року. Архівні документи свідчать, що з 1934 року на підприємстві нібито діяла антирадянська правотроцькістська організація, очолювана колишнім директором С.П. Нестеровим, а після його арешту – Антоном Берелею, який сам був затриманий у жовтні 1937 року [10, арк.45]. Під час допиту Береля визнав свою участь у цій групі, стверджуючи, що залучив його у 1935 році керівник тресту хімічної промисловості С.І. Сирцов. За офіційними звинуваченнями, «підривна діяльність» групи полягала у саботажі виконання військових завдань заводу та зниженні його мобілізаційної готовності. Недостатнє виконання планових показників виробництва (24% і 78% у певні місяці) пояснювалися, нібито, браком досвіду нового керівництва — адже попередні начальники Нестеров, головний інженер Куліш і головний механік Парасюк теж опинилися за ґратами — а також бездіяльністю деяких інженерів. У документах згадуються інженери Ворфлик, Афанасьєв і Курцев, які, за словами слідства, поширювали паніку і чутки про можливі арешти.

Репресії не минули й тих, хто раніше був засуджений і відбував покарання в ГУЛАГу. Особливо трагічною була доля Михайла Юркевича (1875–1937) — військового офіцера, артилериста, фахівця з вибухових речовин. Після російсько-японської війни він працював на пороховому заводі у Шостці, де займався удосконаленням технології вибухівки. У 1930 році його арештували у межах справи «Промпартії» і засудили до 10 років таборів, які він відбував, зокрема, на будівництві Біломорсько-Балтійського каналу. Проте під час масових чисток у Шостці справу Юркевича переглянули, і родина отримала сповіщення про його смерть від серцевого нападу в таборі. Лише у

1953 році, після реабілітації, рідні дізналися страшну правду — 4 грудня 1937 року він був розстріляний у карельському урочищі Сандормох, відомому як місце масових страт [2, с.57].

1937-й рік залишив по собі тяжкий слід, забравши безліч невинних життів, зруйнованих клепами, доносами та брехнею, що роздирали суспільство зсередини, — так описує цю трагічну добу А. Приходько [8, с.48-49]. Про вплив масових репресій на душевний стан людей свідчить автобіографічна повість «Колима» вчителя Роменської школи №4 Івана Іванова. Його звинуватили в контрреволюційній діяльності і, винесеним Особливою нарадою при НКВС СРСР 9 березня 1937 року, присудили до трирічного ув'язнення у виправно-трудовах таборах [12, с.150]. Іванов згадував: «Саме тоді я вперше усвідомив, що суспільство охопила гангрена загальної підозрливості і постійних доносів, які розповзалися навколо в тридцять сьомому і в наступні роки» [13, с.49-50].

Перша половина 1938 року увійшла в історію України як один із найкривавіших періодів ХХ століття. Частка смертних вироків у цей час досягла 98%, що значно перевищувало показники попереднього року, коли їх було лише 39% [4, т.2, с.11]. На нараді у Києві в лютому 1938 року, під керівництвом наркома внутрішніх справ М. Єжова, розглядалося завершення «куркульської операції», з особливим акцентом на перенесення її фокусу у міські промислові центри, транспорт і подібні стратегічні об'єкти [4, т.2, с.12]. Завданням було закінчити операцію до 15 квітня 1938 року. Вже після наради нарком УРСР О. Успенський видав наказ керівникам обласних УНКВС про посилення репресивних заходів на оборонних підприємствах [4, т.2, с.46]. Зокрема, наголошувалося на активізації агентурної роботи серед працівників, які мали зв'язки з іноземними фахівцями. Від підлеглих вимагалось арештовувати всіх підозрюваних у диверсіях і шпигунстві, а також тих, хто, на думку влади, дестабілізував виробничі процеси та зривав стаханівські плани.

Працівників з «дрібними» порушеннями пропонували звільняти. Паралельно О. І. Успенський направив директиву про додаткові ліміти на арешти першої категорії – 300 осіб для Чернігівської області [4, т.2, с.59].

Незважаючи на те, що події антибільшовицького повстання в Шостці 1918 року сталися більш ніж за два десятиліття до того, його учасники також не уникли репресій. На початку 1938-го заарештували 33 особи, фігуруючих у справі «есерівського» повстання [14, с.266]. З них 12 засудили до розстрілу за статтями 54-10, 54-11 КК УРСР «трійкою» Чернігівського УНКВС. Серед засуджених були токарь і електромонтер заводу №9 І. І. Машицький та робітник-ударник кінофабрики №6 Ф. Г. Удовенчик [10, арк.120]. Під ті ж статті потрапив і директор заводу А. Ф. Береля, якого розстріляли 11 квітня 1938 року у Києві [10, арк.212]. Протягом 1937-1938 років порушили близько 50 справ проти інженерно-технічних працівників оборонних заводів Шостки, у яких проходили від 1 до 40 осіб, більшість з яких отримали смертні вироки [6, с.32].

Часто репресії зачіпали не лише самих працівників, а й їхні родини. Так, у справі А. Приходька було заарештовано його 60-річного батька, сестру і її чоловіка [3]. Дружини «ворогів народу» зазвичай ставали співобвинуваченими. Надію Іванівну Нефьодову, відповідно до постанови Особливої наради при НКВС СРСР, відправили на 8 років у виправно-трудова табір, а її дітей 14 і 8 років – у спеціальні заклади. Дружину Г. Гераська, засудженого 11 вересня 1937 року по I категорії, звинуватили у «недонесенні» та засудили на 8 років, а її малолітні доньки залишились сиротами, вихованими родичами на Донбасі [6, с.117]. Частина ув'язнених проходила покарання у спеціальному таборі в Казахстані, відомому як «АЛЖИР» — табір для дружин зрадників Батьківщини.

Шосткінська справа призвела не лише до збільшення жертв, але й до звинувачень на адресу організаторів репресій. У 1939 році відбувся суд над

начальником 3-го відділення Чернігівського УНКВС Олександровичем, слідчим Лещинським та іншими, де Олександровича звинуватили у фабрикації справ і порушенні законності [8, с.37]. Того ж року військова колегія Верховного суду СРСР засудила до розстрілу М. Б. Корнева-Капелюса — керівника «трійки» УНКВС у період винесення смертних вироків працівникам шосткінських заводів [15, с.27].

Реабілітація багатьох жертв репресій почалася лише у другій половині 1950-х років. У 1956 році прокурор Сумської області оскаржив постанову «трійки» Чернігівського УНКВС від 29 квітня 1938 року, знявши обвинувачення з учасників шосткінського «есерівського» повстання. Визнали, що звинувачення базувалися на «нечітких свідченнях і примусових зізнаннях» [8, с.49]. Більшість репресованих працівників шосткінських підприємств були реабілітовані в 1956-1958 роках, хоча до того часу живими залишились лише одиниці, серед яких і Анатолій Йосипович Приходько. Після відбуття заслання в Норильську у 1958 році він повернувся до України, оселився в Києві, а пізніше повернувся до рідної Шостки, де провів останні роки життя.

Висновки.

У 1920-х роках основний удар репресій припав на селянство, однак під час «Великого терору» до кола репресованих потрапили інженерно-технічні кадри та керівництво промислових підприємств України. Зокрема, з червня 1937 року по січень 1938 року за сфабрикованою справою у Шостці було заарештовано понад 130 керівників та співробітників. Їх звинувачували в контрреволюційній шпигунській та диверсійній діяльності на користь іноземних держав, підготовці терористичних актів для повалення радянської влади, невиконанні планових завдань, аваріях, технічних проблемах тощо. Після винесення обвинувальних вироків більшість була розстріляна, члени родин також піддавались репресіям, зокрема, засланням, дітей забирали у батьків. Внаслідок масових звільнень фахівців і робітників ускладнилася

робота оборонних підприємств. Порівнюючи репресії на підприємствах Шостки з аналогічними процесами в інших регіонах, можна зробити висновок про максимально жорсткий каральний підхід до керівників та провідних фахівців, що, на нашу думку, пояснюється особливою увагою державного апарату та спецслужб до стратегічної галузі виробництва. На відміну від великих міст, репресії 1937-1938 рр. у Шостці торкнулися мало не кожної родини, майже усього населення невеликого промислового міста.

Соціально-психологічні наслідками репресій було зростання атмосфери загальної підозри та страху, а також збільшення випадків доносів. Вважаємо, що питання про долі співробітників НКВС які були причетні до справи шосткінських зброярів, потребують додаткового вивчення.

Дослідження масових політичних репресій 1930-х років в Україні має не тільки наукову цінність. Встановлення об'єктивної істини про причини та організаторів репресій сприятиме засудженню каральних методів тоталітарного комуністичного режиму і правовій реабілітації репресованих.

Список використаних джерел

1. Меморіально-освітній комплекс пам'яті жертв тоталітаризму та збройних конфліктів «Родинна пам'ять». *Авт.-упор. М. Гузе, Л. Даниленко, М. Кокшайкін, Т. Пастушенко, О. Плодиста*. Київ. 2016. С.7 URL: <http://resource.history.org.ua/person/0000547> (дата звернення: 13.04.2025).
2. Плодистая А.И. Шостка. Страницы истории 1739 – 1941 гг. Шостка. 2007. С. 56 – 154
3. Федоренко І. Із когорти директорів. *Заводське життя. Газета Шосткинського казенного заводу «Зірка»*. 2007. №13 (3535) 29 листопада 2007 р. С. 1.

4. Великий терор в Україні. «Куркульська операція» 1937 – 1938 рр. Упоряд. С. Кокин, Марк Юнге. Київ. Ч.1. 2010. 614 с. Ч.2. 598с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0008489> (дата звернення:13.04.2025).
5. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Чернігівська область. Упоряд. О. Б. Коваленко, Р. Ю. Подкур, О. В. Лисенко, О. І. Желєзна. Кн. 1. Чернігів. 2008. 800 с. URL: <https://www.reabit.org.ua/files/store/Chernig2.pdf> (дата звернення:13.04.2025).
6. Книга пам'яті Сумської області. Т.1. Забуттю не підлягає. Упоряд. О. С. Коваленко. Суми. 2007. 384с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0007042> (дата звернення: 13.04.2025).
7. Приймач О.В. Реабілітовані посмертно. Політичні репресії щодо євреїв міста Суми у 1937 – 1938 роках. Суми. 2024. 124 с.
8. Приходько А.Й. Спогади про Шостку та «дев'ятку» 1915 – 1937... Упор. В. Кириєвський. Шостка. 2017. 52 с.
9. Рожкова Л.І. «Справа» шосткинських зброярів 1937-38 рр.: жертви та виконавці. *Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр.* Київ-Глухів. 2019. Вип. 12. С. 323 – 328. URL: https://nz-hlukhiv.com.ua/wp-content/uploads/sivershuna/sivershuna_2019.pdf (дата звернення: 13.04.2025).
10. Галузевий Державний архів (далі – ГДА) СБ України, ф. 16, спр. 142, арк. 32.
11. Рожкова Л.І. Розгортання репресій проти інженерно-технічної інтелігенції на початку 1930-х років: справа «Промпартії» та її осередок у Сумах . *Сумська старовина*. 2013. №XL. С.94 – 100. URL: <https://history.sumy.ua/research/article/787-rozhortanniarepresiiprotyinzhenernotekhnichnoiintelihentsiinarochatku30khroktivpravaprompartiitaiioseredokvvsumakh.html> (дата звернення: 13.04.2025).
12. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Сумська область у трьох книгах. Книга третя. Ч.1. Суми. 2015. С.150 URL: <https://www.reabit.org.ua/files/store/Symu.3.pdf> (дата звернення:13.04.2025).

13. Іванов І.І. Колима. Повість. Пер. з рос. С. Голуб; передм. І. Малишевського. Київ.1989. С.49-50.

14. Кириєвський В. Д. Есер Машицький. *Сіверщина в історії України. Зб .наук. праць.* Вип.8. Київ-Глухів. 2015. С.265 – 268. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/uk/issue/UJRN-0000444229> (дата звернення: 13.04.2025).

15. Шаповал Ю.І., Богунов С.М., Золотарьов В.А. та ін. Україна в добу «Великого терору»:1936 – 1938 роки. Київ. 2009. С.527 URL: http://resource.history.org.ua/publ/gpu_2007_28_1_76 (дата звернення: 13.04.2025).